

תורה שכתב

הפצת ועידוד לימוד התורה הקדושה עם פירוש רש"י

פרשת בלק | גיליון קב"ב (שנה ג) | תמוז תשפ"ו

פנינים מאורים לשולחן השבת

פר"ס התורה

פשט

דבש צרעה או דבורים

לא תאר את העם כי ברוך הוא (במדבר כב, יב) משל אומרים לצרעה לא מדבשך ולא מעקצך (רש"י)

מבאר בספה"ק 'שם משמואל', שרש"י נקט בדקדוק 'אומרים לצרעה' ולא 'לדבורה', עפ"י המבואר במסכת בכורות (ז, ב) בהבדל בין דבש דבורים לדבש צרעות, שאמנם הדבורים עצמן אסורות באכילה, אבל דבש דבורים מותר באכילה, ואינו אסור מדין 'היוצא מן הטמא', לפי 'שאין ממצות אותו מגופו', כלומר, הדבורים אוכלות צוף מהפרחים שנעשה דבש במעיהם, אבל אין הדבש מכיל מיץ שהתמצה מהגוף הטמא של הדבורה. מה שאין כן, בדבש של צרעה, היא ממצה ומכניסה לדבש מיץ שהתמצה מגוף הצרעה הטמאה, ולכן אסור לאכול דבש צרעות.

זה הדימוי לברכות בלעם, כי מה שהוא רצה תחילה לברכם, היה דומה לדבש צרעות האסור באכילה, לפי שהצרעה ממצה אותו מגופו, כך אין לנו רצון בברכות שבלעם ממצה מגופו הטמא. אבל מה שבידך בסוף את ישראל, היה רק כ'דבש דבורים', שאין הדבורה ממצה מגופו, כך ברכות אלו לא יצאו מבלעם עצמו, אלא ה' הכניס הדברים בפיו.

רמז

'כלם' - כי, לא, מה

וקמה אע"פ לא זעם ה' (במדבר כג, ח) אגני אין פחי אלא שאני יודע לכוון השגחה שהקב"ה פועל בה וכו' (רש"י)
הגמרא במסכת ברכות (ז, א) אומרת, שזעמו של הקב"ה הוא רגע, ושואלים התוספות, מה היה יכול בלעם לקלל ברגע אחד? ומתציינים, שהיה יכול לקלל במילה אחת - 'כלם'.

רמז נפלא כותב הגאון רבי שמואל יעקב בורנשטיין זצ"ל בספרו 'זאת ליעקב', כי הנה שלש פעמים בידך בלעם את ישראל, ותחילת שלשת הברכות היא בפסוקים: כ"י מראש צרים וגו', ל"א הביט און ביעקב וגו', מ"ה טבו אהליך וגו', ראשי תיבות 'פ'לם', לרמז שהיתה כוונתו לקללם בתיבת 'פ'לם', והקב"ה הפך קללה זו לברכה.

דרוש

כוונה בדרך

יחזר אף אלקים פי הולך הוא (במדבר כב, כב)
הגה"ק רבי יעקב עמדין, היעב"ץ ז"ע, כותב פירוש נפלא ששמע בילדותו מפיו אביו, הגה"ק בעל חכם צבי ז"ע, שלכאורה יש להקשות, שהרי אמרו חז"ל שהקב"ה לא כעס בכל אותם הימים, ואיך נאמר כאן 'יחזר אף אלקים'?
אלא, על כך מתרץ הכתוב: 'פי הולך הוא' - כי הנה נפסק להלכה שהרוכב על החמור ירד ויתפלל, לפי שאינו יכול לכוון בתפילה (שו"ע או"ח ס' צד), כך גם לפי שהיה בלעם מהלך בדרך, ובשעת ההליכה אינו יכול לכוון היטב, ממילא לא היה יכול לקלל, כי כדי לקלל היה בלעם צריך כוונה עצומה לכוון את רגע הזעם, ולכן היה הקב"ה יכול לכעוס בשעה זו.

סוד

שערי שמים

וירא את ישראל שכן לשבטיו (במדבר כב, ד) שאין פתחיהם מכניין זה כנגד זה (רש"י)
בספרו 'דברי שאול' כותב הגה"ק רבי יוסף שאול נתנון ז"ע, בעל שו"ת 'שואל ומשיב', לבאר על פי מה שגילה האר"י הקדוש ז"ע, שיש י"ב שערים בשמים, כנגד י"ב שבטי י-ה, ולכל שבט יש שער מיוחד בשמים, לפי שורש נשמתו בגבהי מרומים, ולכן יש לכל שבט נוסח אחר בתפילה המתאים לשער שלו. על זאת נאמר וירא את ישראל שכן לשבטיו - שאין פתחיהם מכוונים זה כנגד זה, דהיינו שלכל שבט יש פתח מיוחד בשמים לקבלת התפילות.

וַיִּהְיֶה ה' לָךְ אֶת הַקְּלָלָה לְבִרְכָה

נושאי הפרשה: מואב ומדין קוראים לבלעם לקלל • המלאך נצב בדרך • פתיחת פי האתון • בקשת בלעם להקריב קרבנות • ברכות ותשבחות לישראל • נבואת אחרית הימים • גרוש בלעם לארצו • מעשה שטים והמגפה • קנאת פנחס.

רב-ככל המארעות המזכרים בפרשת בלק לא התרחשו בתוך מלחמת ישראל, אלא בין שני גוים רשעים, בלק ובלעם, על פסגות הרי ארץ מואב, כשהם זוממים להמיט קללות על בני ישראל, אף ה' הפר עצתם והפך את הקללות לברכות.

"לעולם יעסק אדם בתורה ובמצוות אפילו שלא לשמון, שמתוך שלא לשמן בא לשמן, שבשכר מ"ב קרבנות שהקריב בלק הרשע - זכה ויצאה מומנו רות" (נדר כג, ב)

חשבון מ"ב הקרבנות שהקריב בלק בציוויו של בלעם

קמות בעל
7 מובחות. על כל מובח הקריב פר ואיל סה"כ 14 קרבנות
שדה צופים
7 מובחות. על כל מובח הקריב פר ואיל סה"כ 14 קרבנות
ראש הפעור
7 - מובחות. על כל מובח הקריב פר ואיל סה"כ 14 קרבנות
סך הכל:
מ"ב קרבנות (42=14X3)

א. כבוד וכסף בלק בן ציפור מלך מואב, וכן ישראל הרגו את סיחון ועוג, והם החלו להתיירא מאד מפני ישראל אשר מרובים הם. למרות שמואב ומדין שראו זה את זה, אך הפעם, עקב הפחד מפני ישראל השלימו ביניהם.

לאחר התייעצות עם אנשי מדין, שלח בלק משלחת אל העיר 'פתור' להומין את בלעם לקלל את ישראל, אך ה' אמר לבלעם בלילה שלא ילך, לא לקלל ולא לברך. בלעם בגאווה אמר לשליחים שה' אינו נתן לו ללכת עם שליחים כאלו אלא עם חשובים יותר. בלק שלח שליחים חשובים יותר כשהוא מבטיח לו כבוד וכסף. בלילה אמר ה' לבלעם שאם מטרנו היא קבלת שכר, יכול הוא ללכת וידבר רק מה שיצטווה מפי ה'.

ב. התגלות המלאך

בלעם השכים, קשר בעצמו את האתון, ויצא לדרך רכוב על האתון, במטרה לקלל את ישראל. באמצע הדרך ניצב מלאך של חממים לקראתו, עם חרב שלופה מול האתון, במטרה למנוע ממנו ללכת. כשהאתון ראתה את המלאך, היא נטתה לצד, ובלעם הכה את האתון. לאחר מכן כשעברו בכרמים על שביל צר בין שני גדרות אבנים, שוב ניצב שם המלאך, והאתון נטתה לצד כשהיא לוחצת את רגלי בלעם לקיר, והוא שוב הכה אותה.

בהמשך, כשעבר במקום צר שאין בו אפשרות לפנות ימין או שמאל, רצצה האתון תחתיה, וכאשר בלעם הכה אותה במקל, פתח ה' את פי האתון ששאלה את בלעם מדוע הכה אותה. כאן התגלה המלאך אל בלעם והודיע לו שהוא ניצב בדרך מול האתון, ואמר לו שבבואו למואב ידבר רק אשר יצטווה מפי ה'.

ג. שבח וברכה

עם התקרבותו למואב, שלח בלעם שליחים להודיע שהוא מגיע, ובלק יצא לקראתו אל העיר הגדולה של מואב, וכן לקח אותו לעיר מלאה שווקים, להראות לו שהיהודים רוצים לעקור כל זאת. בלק שחט שם בקר אחד וצאן אחד, ושלה מהבשר לבלעם ולשריו. למחרת בבוקר העלה בלק את בלעם אל מקום גבוה

הנקרא 'במות-בעל', ומשם הראה לו את קצה העם היהודי. ציהו לו בלעם: בנה לי כאן שבעה מזבחות ותקריב שבעה פרים ושבעה אילים, ואני אלך לעצמי כדי שה' יתגלה אלי. לאחר מכן התגלה ה' לבלעם, והכריחו לומר רק דברי ברכה, ואמנם הוא התכוון לקלל את ישראל, אך מפיו יצאו דברי שבח וברכה על ישראל.

ד. הכעס והגירוש

הדבר חזר על עצמו גם כשבלק העלה אותו לראש הפסגה, כשהוא בונה שבע מזבחות, וה' התגלה אל בלעם והכניס בפיו דברי ברכה ושבח על ישראל.

לאחר מכן בלק העלה אותו לראש הפעור, שם גם הוא בונה שבעה מזבחות, ושם מתכוון בלעם לעורר את חטא העגל וגם להכניס בהם עין הרע. כשראה שאין פתחי ישראל מכוונים זה כנגד זה, הוסיף ברכות על ישראל, ובסיומו בלק כעס עליו וגרשו ללא כבוד וללא כסף.

ה. אחרית הימים

טרם עזיבתו את מואב, התנבא בלעם על העתיד לבוא על ישראל, על דוד המלך שיכניע את האומות, ועל ביאת המשיח באחרית הימים, וכן דיבר דברי שבח על צאצאי יתרו, והתנבא על סנחריב שיבלבל את כל האומות.

ו. המגיפה נעצרה

כמו כן, בלעם יעץ להכשיל את ישראל לחטוא עם בנות מואב, כשבעקבות כך פרצה מגיפה. משה ציווה ל-78,000 דייני ישראל, שכל אחד מהם יהרוג ויתלה שני אנשים חוטאים. ופנחס הרג את זמרי בן סלוא גישי משפחה אחת של שבט שמעון, והמגיפה נעצרה.

התורה וההפטרה

בפרשתנו אנו לומדים שבלק קרא לבלעם לקלל את ישראל. בלעם ידע לכוון השעה שהקב"ה כועס בה, אבל הקב"ה ברחמי לא כעס כל הימים הללו, ענין זה מוזכר בהפטרה שמפסיריים בספר מיכה, בו נאמר 'עמי זכר נא מה יעץ בלק וגו' ומה ענה אותו בלעם וגו' למען דעת צדוקת ה'."

לכה"פ כלימוד גמרא ותוספות!

חיים של תורה

בכל יום היה הגה"ק רבי משה וייס זצ"ל מראשי ישיבת סקווירא, מוסר שיעור בחומש ורש"י בהיכל הישיבה, כשהוא מבאר ומפרש לבחורים כל תיבה, באומרו: 'לימוד חומש ורש"י צריך להיות בעיון ובעמקות לכל הפחות כלימוד גמרא ותוספות!'

בשבת

לא ישכב עד יאכל טרף (במדבר כג, כד).

לא ישכב – בלילה על מטתו, עד שהוא אוכל ומחבל כל מדיק הבא לטרפו. כיצד? קורא את שמע על מטתו ומפקיד רוחו ביד הפקום. כא מתנה וגיס להזיקם, הקדוש ברוך הוא שומרים ונלחם מלחמותיהם ומפילים חללים (רש"י).

כבר ראיתי את המשגיח

השתוקק מאד הגה"ק רבי יהודה הורוויץ (ר' יהודה) מדו' יקוב ז"ע לנסוע ולראות את פני הגה"ק רבי שמעון מז'ליחוב ז"ע, משגיח ישיבת חכמי לובלין, לאחר ששמע דברים נפלאים עליו. ואכן רבי יהודה שם פעמיו לדרך והטריח עצמו עד לובלין. אולם בבואו לישיבה, היה זה בשעות הערב, והודיע לו כי אין אפשרות לפגוש כעת את המשגיח.

נכנס רבי יהודה להיכל הישיבה, ובהיכנסו ראה את הבחורים עומדים, חגורי אבנטים וחבושים כובע ומלבוש עליון, ומתפללים בקול גדול בהתלהבות ובריאת שמים. מה זאת? – השתאה רבי יהודה – האם מתפללים תפילת נעילה?

לא ולא – השיבוהו. לא נעילה, ולא כל נדרי, כך מנהגם של בחורי הישיבה לקרוא קריאת שמע שעל המיטה, בכל לילה ולילה! למשמע הדברים השתומם רבי יהודה ואמר: אם כן הריני חוזר עכשיו לעירי!

זמה עם המשגיח? – שאלו מלווי – האם הרב לא רוצה לפגוש בו? אולי ימתין כאן עד הבוקר כדי שיוכל לראות את המשגיח. נענה רבי יהודה בהתפעלות עמוקה: איני צריך לכך, כבר השגתי את מבוקשי, כבר ראיתי את המשגיח רבי שמעון! וכי להכיר את צורת פניו רציתי?! הלא השתוקקתי להכיר את גדול כוחו! כעת בראותי את אופן קריאת שמע שעל המטה של תלמידי, ראיתי והבנתי עד כמה גדול כוחו של רבי שמעון, וכמה הוא צדיק מופלג!

התרגשות בכל יום מכל מילה

רושם כביר השאיר הגה"ק רבי רפאל ברוך טולדיאנו ז"ע, ראב"ד מקנס, על כל מי שראה אותו בעת קריאת שמע

לב לדעת

הכרת התורה מושג בתורה

קריית הצות

המקום הראשון אליו לקח בלק את בלעם עם הצות היה: קריית הצות, ונאמר בו כמה פירושים: א. רש"י פירש שהכוונה לעיר המלאה שווקים, אנשים נשים וטף בחוצותיה, כלומר 'קריית' – פירושו עיר, 'הצות' – פירושו שווקים (רש"י מגילה ו, ב ד"ה שווקים). ב. באבן עזרא ביאר, ש'קריית הצות' הוא שם של מדינה. ג. בתרגום יונתן כתב בהרחבה, שקריית הצות היא עיר המוקפת חומה סביב רחובותיה, והוא העיר הגדולה של עיר סיחון, היא העיר הנקראת 'בירושא', יצוק, שעיר זו מוזכרת בתרגום יונתן גם בפרשת מטות (לב, לו) בתרגום על העיר 'קריית' – אחת הערים אשר בנו בני ראובן בארץ סיחון, שכתב שם: שהיא העיר אשר שני השווקים שלו מרוצפות באבני שיש, היא העיר 'בירושא'.

הבנת מילה אחת בתורה

ענינים לראות

ירט

מהמילים החדשות שהשתרוש בעולמנו בשנים האחרונות, היא המילה 'ירוט', אותה אנו מכירים בהקשר של 'ירוט טילים'. להבדיל בין קודש לחול אלפי הבדלות, בתורתנו הקדושה אנו מוצאים מילה משורש י.ר.ט. בפרשת השבוע, כאשר המלאך אמר לבלעם בשם ה': אנכי יצאתי לשטן פי ירט הדרך לנגדי. רש"י כותב על כך כמה פירושים: א. 'ירט' הוא מלשון רטש וחרדה, וענינו לשון מהירות ובהילות, כלומר: המלאך אומר לבלעם, ראיתי כי חרד ומיהר הדרך, כלומר בעל הדרך [דהיינו אתה בלעם], נגדי – להכעיס אותי ולהמרות את פי. ב. 'ירט' הוא לשון 'רצון' [כדרך הכתוב (איוב טז, יא) ועל ידי רשעים ירטני, שפירושו, הוא מרצה אותי על ידי רשעים], כלומר, כי רצה ובהו בלעם את הדרך הזאת נגד רצוני. ג. עוד הביא רש"י מה שדרשו חז"ל (שבט קה, א) 'ירט' היא ראשי תיבות י'דאה – האתון פחדה, יען כי ר'אתה – את המלאך, ולכן נט'תה מהדרך. ד. האבן עזרא והרמב"ן כתבו, שתיבת 'ירט' הוא לשון עיוות ועיקום, שבלעם עיוות את דרכו.

אזניים לשמוע

כללי רש"י הק' בדרקוק הלשון

נכה – יחיד או רבים?

אם תשמעו את פלוני אומר לאלמוני: 'אולי אצליח ונלמד כל יום חומש-רש"י, כך אדע היטב את הפרשה'. כמובן שתשימו לב לחוסר ההתאמה הדקדוקית במשפט זה, הנפתח בלשון יחיד - 'אצליח', וממשיך בלשון רבים - 'ונלמד', ומסתים שוב בלשון יחיד - 'אדע'. על הפסוק אולי אוכל נכה בו ואגרשנו מן הארץ, מביא רש"י שני פירושים בהבנת המילה 'נכה'. לפי הפירוש הראשון, מילה זו היא במשמעות של הכאה בלשון רבים, דהיינו אני ועמי נכה בהם. אולם הקושי הקיים בפירוש זה, היא העובדה שהמשפט נפתח בלשון יחיד 'אולי', וממשיך בלשון רבים 'נכה', וחוזר שוב בלשון רבים 'ואגרשנו' [אולם ראה בחזקוני שכתב שאין בכך תמיהה, כי כך דרך הכתוב בכמה מקומות, כגון בפסוק (שיר השירים א, ד) משכני אחרך רוצח]. מבארים המפרשים (ספר הזכרון) שזו הסיבה שרש"י מביא גם את הפירוש השני, שתיבת 'נכה' אינה במשמעות של הכאה בלשון רבים, אלא היא מילה השגורה במשניות, שמשמעותה מלשון 'חסור', כמו 'מנכה לו מן הדמים' [המוכר צריך לפעמים להחסיר מדמי התשלום שמשלם הקונה]. כך שכל המשפט הוא בלשון יחיד, ופירושו: אולי אוכל נכה בו - אולי אצליח לחסר מעט בעם ישראל, ותיבת 'נכה' היא כאילו כתוב 'לנכה' [ודרך הכתוב להחסיר אות ל', כמו (להלן פסוק לח) היכול אוכל דבר מאומה, ולא נאמר 'לדבר']. אך כותבים המפרשים (משכיל לדוד) שגם בפירוש זה קיים קושי, כי אם כן היה הכתוב צריך לומר 'נכות בו', ולא 'נכה בו'. ועוד, שאין זה לשון המקרא אלא לשון משנה, לכן הביא רש"י גם את הפירוש הראשון.

לדעת חכמה ומסר להבין

פניני מוסר, חכמה, וחיון, מתוך פסוקי הפרשה

מחר? – עצה של בלעם!

ויאמר אליהם לינו פה הלילה והשבת אתכם דבר (במדבר כב, ח)

קבוצת עסקנים נכנסה פעם אל מן החזון איש ז"ע לדון עמו על ענין שעמד על הפרק. בסיום השיחה התקבלו החלטות שונות, אך החזון איש הבין מהם שהם לא ימהרו לבצע בפועל את החלטות שהתקבלו, ונוטים לדחות את הביצוע למחר או לאחר זמן. נענה החזון איש ואמר להם 'לינו פה הלילה - דאס איז א בלעם דיגע עצה! זוהי עצה מסוג העצות של בלעם], שכן החלטות צריך לבצע תיכף ומיד ולא להניחם למחר!

לא ידעתי? – זה החטא!

ויאמר בלעם אל מלאך ה' חטאתי פי לא ידעתי (במדבר כב, לד)

פנה פעם הרה"ק רבי חיים מצאנז ז"ע, בעל 'דברי חיים', בתוכחת מוסר אל רב אחד מחסידי, ושאל אותו מדוע אינו מסייע לאחד מתושבי עירו שפרנסתו התקפחה לאחרונה ובני ביתו רעבים ללחם. התנצל אותו רב וטען

נפלאים ונשגבים הם דברי רבינו הק' אודות הכוח הנפלא של 'קריאת שמע שעל המיטה', שהיא פועלת להכרית כל מחבל ולהפיל חללים אצל מחנה האויבים הבאים להילחם בישראל, זאת ועוד מובא בספרים הקדושים שאמירת קריאת שמע שעל המיטה יש בה תיקון גדול לבטל את כל הקליפות והמזיקים.

שעל המיטה, כפי שתיאר אחד מנכדיו: קריאת שמע שעל המיטה היתה נמשכת זמן רב, שכן רבינו היה מתרגש מכל מילה, בכל יום מחדש. הוא לא לחש את המילים, הוא קרא אותן בקול גדול ובחיתוך מילים מדויק, שנשמע עד לחדר הסמוך! בכל פסוק היה מתלהב ומתרגש לפי תוכנו, כך כשאמר את הפסוק 'בידך אפקיד רוחי פדית אותי ה' א-ל אמת', ניתן היה לחוש כיצד הוא מוסר את נשמתו באופן מוחשי לאביו שבשמים.

מנוחה לפני קריאת שמע

עבודת קודש נשגבה השקיע הגה"ח רבי נטע ציינריט זצ"ל באמירת קריאת שמע שעל המיטה, בכוונה נשגבה ובמתיקות נפלאה. לפעמים כאשר חש כי עקב השעה המאוחרת כוחותיו אינם עמו ומוחו אינו צלול לומר קריאת שמע בכוונה, היה נח מעט כדי לאגור כוחות ועננים לקרוא את שמע כראוי.

כך העיד יהודי שנכנס פעם באישון ליל לבית המדרש ב'בתי הורנשטיין' בירושלים, וגילה את ר' נטע יושב על הספסל כשראשו נשען על הקיר, רגלו האחת על הספסל, והרגל השנייה על הרצפה, הגמרא פתוחה והוא מנגמם קמעה. ניגש היהודי אל ר' נטע ושאלו: ממה נפשך, אם רצונך ללמוד - שב ותלמד כראוי, אם רצונך לישון - לך ביתך לישון על מיטתך, אבל מה הענין לשבת ככה?... ענה לו ר' נטע: איני לי ברייה אחרת, אכן אני רוצה ללכת לישון, אבל מחמת העייפות איני יכול לקרוא קריאת שמע שעל המיטה בכוונה, ואני חייב לנוח מעט, אולם חושש אני שמא ארדם עד הבוקר בלי לקרוא שמע, לכן אני נח בצורה כזו, הראש על הקיר, רגל אחת על הספסל ורגל אחת על הרצפה, כך אני גם נח וגם שומר על עצמי שלא ארדם לזמן ממושך מדי...

שכלל לא ידע על מצבו הקשה של אותו איש מבני עירו. השיב לו הרה"ק מצאנז: איזה תירוץ הוא זה לומר 'לא ידעתי'? הרי אפילו בלעם אמר למלאך 'חטאתי - כי לא ידעתי', ולכאורה אינו מובן, אם בלעם לא ידע אם כן הוא לא אשם ובמה הוא חטא? אלא מכאן ראינו שלא ידעתי' זה עזמו הוא החטא, מדוע באמת לא ידעתי... וקל וחומר שהנושא בתפקיד ציבורי כקהילה שהוא חייב לדעת מה נעשה עם כל אחד מבני העיר, ולסייע לכל הזקוק לסייע.

עבודה עצמית

פרשה בלי הפסק

וירא בלק בן צפור (במדבר כב, א)

וירא את ישראל שכן לשבטיו (במדבר כד, ב)

שאלו פתחיהם קבוצין זה כנגד זה (רש"י)

כלומר, אין אדם מביט אל הפתח שחברו פתח בקיום המצוות, לעשות כמותו כמעשה קוף וכמצות אנשים מלומדה, אלא כל אחד הלך בפתח אשר פתח לעצמו. (מאור ושמש)

"משה כתב פרשת בלעם" - מה החידוש?

גדולי המפרשים נדחקים להבין את דברי הגמרא: 'משה כתב פרשת בלעם', וכי פרשת בלעם אינה חלק מספרו של משה? | וגם מה ההוא אמינא שבלעם יכתוב פרשה זו?

הגמרא במסכת בבא בתרא (יד, ב) אומרת: 'משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב'. הדברים כשלעצמם סתומים וחתומים, וטעונים ביאור נרחב, מהו נכלל בכלל 'ספרו של משה' ומה היא 'פרשת בלעם'? הלא בפשטות 'ספרו של משה' הוא ספר התורה שבכתב, הכולל בתוכו את חמשה חומשי תורה, וגם את פרשת בלעם הכתובה בפרשת בלק, ואם כן, למה צריך לציין זאת בנפרד שמשה כתב גם את ספרו וגם את פרשת בלעם? כך מציג השל"ה הק' (פרשת בלק תורה אור) שאלה ותמיהה זו: 'ותימה, וכי יש אות אחת בתורה שאינו תורה?! הלא פרשת בלעם כתובה בתורה!'

לא זכיתי להבין

רש"י במסכת בבא בתרא שם, כותב: 'ופרשת בלעם - נבואתו ומשליו, אף על פי שאינו צורכי משה ותורתו וסדר מעשיו, עכ"ל. כלומר, שיש צורך להדגיש שמשה כתב גם את פרשת בלעם, למרות שאין בה צורך למשה ולתורתו. אולם השל"ה הק' שם תמה על דברי רש"י אלו: 'ולא זכיתי להבין דברי הרב פה קדוש, הלא כל הסיפורים שבתורה כמו הריגת קין להבל וכיוצא בהן, אינם לכאורה צורך התורה וסדר מעשיו, אבל כולם תורת ה' תמימה, כמו שאמרו 'ותמנע היתה פילגש' וגו' (בראשית לו, יב) הוא תורת ה' כמו 'שמע ישראל' וגו' (דברים ו, ד)!'.

מלבד מה שכתוב בתורה, כתב משה עוד ספר בו פירט בהרחבה את כל המעשה עם בלעם, וספר זה נאבד מאתנו

גם זו תורה!
ואכן, בחידושי אגדות למהר"ל מפראג, כותב שאדרכה, זו כוונת הגמרא במה שאמרו 'משה כתב ספרו ופרשת בלעם', שלא טענה לומר שאע"פ שכתב משה את נבואת בלעם בתורה אין זו חשובה חלק מהתורה, כי מה ענין נבואת בלעם לתורה שהיא נבואת משה רבינו, ועל זה אמר 'משה כתב ספרו ופרשת בלעם', ללמדך ששניהם שווים, כמו שספרו של משה תורה, כך פרשת נבואת בלעם תורה והכל אחד.

הספר האבוד

הסבר אחר כותב שם הריטב"א, שמה שאמרו שמשה כתב ספרו ופרשת בלעם, אין הכוונה לפרשת בלעם הכתובה בתורה, אלא בנוסף על כך כתב משה לעצמו את פרשת בלעם בעוד ספר אחר נפרד, בהרחבה רבה, וספר זה היה מצוי בידי חכמי הגמרא.

כן מביא שם השל"ה הק' (בהגה"ה) בשם ספר 'ציוני' (פרשת בלק ד"ה מן ארם) [שחיברו רבי מנחם ציוני, מתלמידי הרשב"א], ש'משה רבינו ע"ה חיבר ספר נוסף, שם סיפר בהרחבה את כל מעשה בלעם, ונאבד הספר ההוא מרוב אורך עול הגלות ותוקף הצרות. זוהי, אם כן, כוונת הגמרא, שמשה כתב ספרו -

היינו חמשה חומשי תורה, ופרשת בלעם - בספר נוסף לעצמו.

הפנקס של משה

יש להסמין לכך מה שכתב באור החיים הק' בפרשת מטעי (במדבר לג, ב) שסדר המסעות לא נכתבו ביום אחד, אלא מיום שיצאו ממצרים התחיל משה לכתוב בפנקסו כל מסע בעתו ובזמנו, כגון ביום שיצאו ממצרים כתב פסוק 'זיסעו בני ישראל מרעמסס', וכשחננו בסוכות כתב פסוק 'זיסעו וגו' ויהנו בסוכות, וכן על זה הדרך היה כותב כל מסע בזמנו עד שהגיעו לערבות מואב, ואחר כך אמר ה' אליו שיסדרם בתורה.

יתכן, אפוא, שבזמן ההוא כשכתב משה את פנקסו, גם כתב את אותו ספר נפרד בו הרחיב לתאר את פרשת בלעם.

בלעם יכתוב?

פירוש נוסף ומחודש על דברי הגמרא, כותב רבינו גרשום שם, שכוונת הגמרא לומר, שעל אף שבלעם עצמו היה נביא, ולכאורה היה ראוי שהוא עצמו יכתוב את פרשת בלעם, כמו כל הנביאים שכתבו את ספריהם, על כך יש צורך להדגיש שמשה כתב פרשה זו ולא בלעם.

פתח כנגד פתח בחצר השותפים

וַיִּשָּׂא בַלְעָם אֶת עֵינָיו וַיַּרְא אֶת יִשְׂרָאֵל שֹׁכְנֵי לִשְׁבָטָיו וַתְּהִי עֲלֵיו רֹחַ אֱלֹקִים (במדבר כד, ב)
שוכן לשבטיו - ראה כל שבט ושבוט שוכן לעצמו ואינו מערביו, ראה שאין פתחים מקבלין זה כנגד זה, שלא יצוץ לתוף אהל חברו (רש"י)

חצר השותפין

במסכת בבא בתרא (ס, א), שנינו במשנה: 'לא יפתח אדם לחצר השותפין פתח כנגד פתח, וחלון כנגד חלון וכו', אבל פותח הוא לרשות הרבים פתח כנגד פתח וחלון כנגד חלון'. הגמרא אומרת שהמקור לאיסור זה, לפתוח פתח כנגד פתח בחצר של שני שותפים, הוא בפסוק בפרשתנו 'וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו, מה ראה? ראה שאין פתחי אהליהם מכוונין זה לזה, אמר, ראויין הללו שתשרה עליהם שכינה'.

במבאר שם רשב"ם, שמחנה ישראל במדבר היה כחצר השותפין, כי לא היה רשות הרבים במדבר אלא במחנה לוויה (שבת צו, ב).

משכנותיך ישראל

כאמור, הגמרא מוסיפה ואומרת: 'אמר, ראויין הללו שתשרה עליהם שכינה', אולם הגמרא אינה מבארת היכן בפסוק מבואר שאמר בלעם על ישראל שראויים שתשרה עליהם שכינה. רשב"ם שם פירש שדרשו כן ממה

שהוסיף אחר כך בלעם ואמר 'מה טובו אהליך יעקב וגו'', משמע שבירכם שתשרה עליהם שכינה, ובפשטות כוונת רשב"ם על המשך הפסוק 'משכנותיך ישראל', שהכוונה על השראת השכינה (ראה סנהדרין קה, ב).

רוח אלקים

אולם התוספות שם כתבו, שדבר זה נדרש מסיום הפסוק 'ותהי עליו רוח אלקים', שהוא ענין של השראת השכינה [אך רש"י כאן בפירוש על החומש פירש: 'ותהי עליו רוח אלקים - עלה בלבו שלא יקללם'].

הוא נענה תחילה

ברם דברי התוספות צריכים ביאור, שהרי הכתוב אומר 'ותהי עליו רוח אלקים', והיכן משמע כאן שתשרה שכינה על ישראל? מבאר הפרישה (ה"ו ס"י קנד, סק"ה) שזה על דרך כל המבקש על חבירו הוא נענה תחילה (ב"ק צב א), שמכאן שאמר בלעם שראויין ישראל שישירה השכינה עליהן, היה עליו רוח אלקים (ועיי' שם עוד ביאור).

כללי ודרכי רש"י הק' בפירושו על התורה

כללי רש"י

המשלים והדוגמאות בפירוש רש"י

אדוני' עכ"ל, כלומר כאשר רש"י כותב דימוי או משל, הרי כוונתו להשוות את הנמשל ממש כמשל. כך גם כאשר רש"י מביא כמה פעמים בפירושו על התורה 'משל למה הדבר דומה וכו'', עמדו המפרשים לבאר מדוע הביא רש"י את המשל, הרי רש"י יסד פירושו בדרך הפשט ולא בדרך אמירת משלים כדרך המגידים, ובוודאי לא הביא רש"י סתם משל בעלמא, אלא שיש כוונה במשלים אלו לתוספת ביאור לפי פשוטו של מקרא.

כל מיילה וכל אות בפירוש רש"י שקילים במאזני זהב, וגם כשרש"י משתמש בביטוי מסוים רק לשם דוגמא ומשל, יש בכך כוונה מדויקת. כך כותב בשו"ת הרמ"א (ס' ו) בתוך ויכוחו עם המהרש"ל לגבי מה שרש"י כתב (חולין מח, ב) אודות ריאיות של בהמה עם אבעבועות אשר 'הוקשו כסלע', שהמהרש"ל כתב שלא דווקא כסלע ממש אלא נקט זה רק בדרך משל בעלמא, אולם הרמ"א כותב לו: 'בוה אני אומר, הלא ממשיל משלים הוא? וכי דרכו של רש"י לדבר דרך משל? לא כן

קורות חייו • רבותיו תלמידיו • חיבוריו

תולדות רש"י הק'

פרק י"ח - תלמידיו של רש"י [ד]

מכן מחידושי תלמידו רבי יוסף קרא (ראה לדוגמא: ספר רש"י השלם, בראשית כו, ט ד"ה כאשר אהב). יתרה על זאת, כותב במבוא לפירוש רש"י עם הגהות וזכור לאברהם (עמוד 7) שרוב הפירושים הנמצאים בפירוש רש"י המתחילים במילים 'ואומר אני', יצאו מרבי יוסף קרא ולא מפי רש"י [אולם הגאון רבי יעקב חיים סופר שליט"א בספרו 'תורת יעקב' (פרשת שלח, סי' קכח) כתב שהדבר צריך בדיקה אם הוא נכון].

ו. עוד מתלמידיו של רש"י, היה רבי עזריאל בר נתן, בעל 'ספר המכחיס'. בתשובות רש"י (סי' ע"ג) מובא מכתב שכתב רבי עזריאל לרש"י רבו, והוא כותב שם: 'לחלות את רבינו באנו, לצאת לתת פנאי לשעה להאיר עינינו בשנים ושלשה דברים אשר באו לידינו ומורינו ורבינו יעמידנו על האמת ועל הנכוחה...'

ה. בין תלמידיו של רש"י, מקובל למנות גם את רבי יוסף קרא, שכידוע גם חיבר בעצמו פירוש על תנ"ך על דרך הפשט, ופירושו נדפס בספרי נ"ך 'מקראות גדולות' הנפוצים. בפירושו הוא מעתיק הרבה מתורת רבו - רש"י הקדוש, ומוסיף עליו. הוא נחשב כ'תלמיד תבו' של רש"י, ובכמה מקומות הוא התווכח עם רש"י, ורש"י הודה לדבריו (ראה ספר עיונים ברש"י בראשית יט, יט עה"פ גש הלאה; פירוש רבי יוסף קרא על במדבר יז, ה).

בכמה מקומות בתוך פירושו של רש"י על תנ"ך, יש בתוכם תוספת דברים, עם הציון: 'מרב יוסף קרא' (ראה למשל: רש"י משלי ה, יד). כן יש המשערים על כמה קטעים בפירוש רש"י על התורה, שיש בהם תמיהות וסתירות, שאינם מפרי עטו של רש"י, אלא נוספו לאחר

אם כי, אין לחדש שעדיין קושיית השל"ה במקומה עומדת, אחרי שפוסקים אלו כתובים בתורה, מה שייך לומר שאין בהם צורך לישראל, הלא כל מה שכתוב בתורה, אפילו בנוגע לאומות, הכל הוא תורת ה' תמימה כמו 'שמע ישראל'. וגם יש לתמוה, אחרי שפוסקים אלו כתובים בתורה, פשוט הדבר שמשה כתבו, ומה צריכה הגמרא לחדש ולהודיע שמשה כתבו.

